

ЕПІДИГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ  
ПРИКМЕТНИКА *SELBSTSÜCHTIG* У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

*Стаття присвячена вивченню епідигматичних характеристик лексичних одиниць. Епідигматику досліджено на прикладі прикметника німецької мови *selbstsüchtig*. Ураховано етимологічні особливості прикметника. На основі тлумачних словників виділено семні комплекси, проаналізовано їхню частотність у публіцистичних текстах та вияв семантичних особливостей через консоціації.*

Вивчення семантичних особливостей лексичних одиниць було й досі залишається актуальним. Дослідженню семантики прикметників присвятили свої роботи багато вчених. Однак сучасний етап розвитку лінгвістики вимагає нових підходів до вивчення семантичних особливостей прикметників. Одним із таких підходів вважають цілісне вивчення значення слова на основі умов його вживання, що ґрунтується на поєднанні синтагматичних зв'язків, парадигматичних відношень та епідигматичних характеристик. Дослідження синтагматичних зв'язків (здатності прикметників сполучатися з іншими лексичними одиницями на рівні класу, підкласу, окремого слова) та парадигматичних відношень (здатності прикметників до взаємозаміни в певному контексті) привертала увагу багатьох лінгвістів (В. Левицький, М. Капатрук, Л. Бистрова). Вивчення ж їхньої епідигматики, зокрема прикметників зі значенням "егоїстичний" – "альтруїстичний" у німецькій мові [1], не набуло популярності серед дослідників, що зумовлює актуальність і наукову новизну нашої роботи.

Як відомо, епідигматичні характеристики – це сукупність внутрішньоструктурних інтегральних відношень у знаковій структурі між структурними елементами одного значення чи між значеннями того ж полісемічного слова, які відображають різні референти (предмети) чи денотати (класи предметів) дійсності [2: 25].

Дослідження епідигматики прикметників, згідно з аналізом останніх лінгвістичних робіт (О. Огуй, Р. Мельник), на сучасному етапі відбувається в основному за таким алгоритмом:

1. Визначення етимологічних засад прикметників.
2. Виділення семних комплексів на основі тлумачних словників.
3. Прояв семних комплексів на текстовому матеріалі, що включає і розгляд контекстуального оточення лексичних одиниць (як-от: консоціацій).

Важливим аспектом визначення епідигматичних відношень повинні стати, на нашу думку, етимологічні характеристики прикметників, оскільки, як зазначає О. Огуй, "потенційна енергія етимона "виплюскується" в кінетичній енергії утворених словом нових значень" [3: 23]. Тому перед епідигматичним аналізом зупинимося на елементах етимології.

Для виділення семних комплексів – сукупності різнопланових сем (у т.ч. різночастиномовних, напр., іменникового характеру [4: 87]), що є проміжною ланкою між окремою семою (мінімальною одиницею плану змісту, яка не має корелята в плані вираження) та цілою семемою (окремим значенням полісеманта) – використаємо тлумачні словники [5; 6; 7; 8; 9; 10].

При виокремленні семних комплексів й аналізі семантичних особливостей лексичних одиниць доцільним вважаємо врахування консоціацій – попарно вжитих епітетів, що використовуються для взаємного підсилення [11]. Між ними зустрічаються випадки синтагматичного зв'язку (*und-Beziehung*) та парадигматичних відношень між прикметниками (*oder-Beziehung*) [12: 47] (напр.: *ichbezogen und selbstsüchtig, eitel oder selbstsüchtig*).

Отже, **мета дослідження** – вивчити епідигматичні характеристики прикметника німецької мови *selbstsüchtig*, враховуючи етимологічні особливості, поділ на семні комплекси та їхній вияв у німецьких публіцистичних текстах на матеріалі газет [13; 14; 15; 16; 17] загальним обсягом вибірки 15 млн. слововживань.

Етимологія прикметника *selbstsüchtig* починає свій відлік від двн. *selb* та свн. *selp*, із яких з часом утворився вказівний займенник *selbst* [5; 9]. Завдяки дериватам від *selb* та *selp* у різні періоди з'являлися іменники та прикметники на позначення "ЕГОЇЗМУ". Так, зокрема, себелюбну людину (егоїста) позначали у Середньовіччі іменником *sēlphart* [18: 191].

У словнику Й. Аделунга (кінець XVIII ст.) зафіксовано іменник *Selbstsucht* та прикметник *selbstsüchtig* у значенні "себелюбний, егоїстичний" [19].

Й. Кампе (поч. XIX ст.) тлумачить *selbstsüchtig* за допомогою семантики іменника *Selbstsucht*:

*selbstsüchtig* (selbsüchtig, s. Selbst), -er, -ste, adj. u. adv.

*Selbstsucht habend und an den Tag legend, wie auch darin gegründet und davon zeugend (egoistisch).*

Сполучуваність прикметника характеризується зв'язком з іменниками на позначення людини (*ein selbstsüchtiger Mensch*) та її дій (*selbstsüchtige Handlungen*). Як синонім до іменника *Selbstsucht*

(хвороблива пристрасть до всього, що стосується власної особи, власних корисливих інтересів та дій з їхньої реалізації) виступає слово *Egoismus*. Поряд із *Selbstsucht* з'являється іменник *Selbstsüchtigkeit* (корисливість як риса характеру, властива передусім людині). Особливо зневажалася корисливість *Selbstsüchtelei* як один із відтінків егоїзму. Це слово використовувалося переважно в розмовній мові для підсилення негативної оцінки [20: 409].

Егоїст як людина, для якої головною метою став розрахунок на власну користь, позначений іменниками *Selbstsüchtler*, *Selbstsüchtling*, а синонімом до них виступає слово *Egoist* [20: 409].

Отже, іменники *Selbstsucht*, *Selbstsüchtigkeit*, *Selbstsüchtler*, *Selbstsüchtling*, безумовно, вплинули на вияв семантики прикметника *selbstsüchtig*.

Філософське осмислення егоїзму та використання *selbstsüchtig* для характеристики егоїстичної особи властиве працям Е. Канта [цит за: 9]. Жан Поль Ріхтер демонструє моральну нищість егоїста, його паразитичну життєву позицію. Для такої характеристики письменник використовує іменник *Selbstsüchtling* [21].

У середині XIX століття виходить друком словник Якоба та Вільгельма Грімів (1854), який найповніше з усіх лексикографічних джерел того часу тлумачить лексику на позначення егоїзму: *selbstsucht*, *selbstsüchtig*, *selbstsüchtelei* (як сукупність негативних рис егоїстичної людини), *selbstsüchtler* (егоїст) [22: 495]. Цей словник фіксує вживання прикметника *selbstsüchtig* у значенні "егоїстичний" [22: 495]. Егоїзм як прояв негативних ознак людської поведінки, виражений за допомогою *Selbstsucht* та *selbstsüchtig*, знаходить відображення у творах Й. В. Гете [21].

Згідно з аналізом сучасних лексикографічних джерел, нам удалося виділити такі семні комплекси:

1. "nur an sich selbst denkend, egoistisch, eigensüchtig, ichsüchtig: егоїстичний, себелюбний";
2. "nur auf den eigenen Vorteil bedacht: корисливий";
3. "nur die eigene Person kennende Einstellung: егоцентричний".

Семний комплекс "nur an sich selbst denkend, egoistisch, eigensüchtig: "егоїстичний, себелюбний" – один із найбільш розповсюджених у публіцистичних текстах. Використання цього семного комплексу авторами газетних статей складає 64 BCB із 76 випадків уживання прикметника *selbstsüchtig*. Надмірна зацікавленість власними потребами й турбота про їхнє задоволення стають виявом егоїзму. Сполучуваність досліджуваного семного комплексу з іменниками на позначення людей підкреслює негативну оцінку людських рис:

"Fast gewinnt den Eindruck, gute Absichtserklärungen und negative Schlagzeilen korrelierten miteinander. Ist der Mensch von Natur aus unethisch, **selbstsüchtig**, käuflich?" [16: Welt: 03.03.2003].

Зневажлива оцінка егоїстичних дій зустрічається і в статтях на політичну тематику. Для підсилення негативного впливу на читача автори використовують поєднання іменниково-прикметникових сполучень для вираження егоїстичної спрямованості державних інтересів:

"Zumal die Europäer **in geradezu selbstsüchtigem Interessenegoismus** dazu beitragen, die Befürwörter eines weiterhin starken US-Sicherheitsbeitrages zu verärgern. Denn das ist die Wirkung französischer Unnachgiebigkeit" [16: Welt: 10.07.1997].

Використання семного комплексу "nur auf den eigenen Vorteil bedacht: корисливий" налічує 4 BCB і використовується у сфері економічних відносин та негативної позиції особистості щодо одержання прибутків. Остання характеристика передає також стереотипні судження про євреїв, які в багатьох державах асоціювалися з корисливістю та скупістю:

"Es gibt keinen virulenten Antisemitismus und kaum Gewalt gegen Juden. Aber es gibt einen Kanon vorgefasster Meinungen. Die Budapester meinen "ihre Juden" zu kennen. **Selbstsüchtig und geizig** sind sie – dabei ist man stolz auf Ungarns Welrekord an Nobelpreisträgern (gemessen an der Bevölkerung) ... " [16: Welt: 11.12.2002].

Незначна кількість (2 BCB) припадає і на функціонування в публіцистичних текстах семного комплексу "nur die eigene Person kennende Einstellung: егоцентричний". В основному цей семний комплекс проявляє себе в межах досліджуваного контексту як уособлення егоцентризму цілого покоління, який з'являється внаслідок хибної концепції виховання та відповідного способу життя:

"Zum einen zwingt die moderne Form der Kleinfamilie Mütter, ihre Kinder mitzunehmen, wohin sie auch gingen; zum anderen spiegelte **die selbstsüchtige Spielleidenschaft die Egozentrik einer Generation** von verwöhnten Einzelkindern, der heute viele junge Eltern angehörten" [16: Welt: 18.03.1997].

Егоцентризм із точки зору негативних суспільних реалій неодноразово досліджували соціологи, опис та результати таких досліджень часто висвітлювали журналісти в своїх повідомленнях. Егоцентрична поведінка – наслідок заиклення на власних потребах, невміння враховувати думку інших членів суспільства. Ставлячи свої прагнення на перше місце, доросла людина чи дитина позбавляє тим самим інших можливості нормально жити в суспільстві:

"Selbst im Sozialverhalten zeigen Gesamtschüler Schwächen, sind **ichbezogener und selbstsüchtiger** als Kinder anderer Schulzweige, wie die Forscher des Max-Planck-Instituts belegen" [16: Welt: 29.06.1999].

На наш погляд, варто включити до словникової шпальти семний комплекс *"eitel, arrogant, feige: пихатий, зарозумілий, боягузливий"*, який представлений семами, виділеними суто на текстовому матеріалі (6 ВСВ) і які розкривають зневажливу оцінку людських якостей та підступні дії людини-егоїста. Сумісна поява *selbstsüchtig* із прикметниками *eitel, arrogant, überschätzt* указує на вкрай негативні ознаки людських егоїстичних проявів:

*"Ein gefallener Engel, hinter dessen Puppenlachen sich Dunkles zusammenbraute. Ein liebloses Wesen, das selbst nie Liebe erfahren, noch welche gegeben hat. Selbstsüchtig, arrogant, überschätzt"* [16: Welt: 25.11.2000].

Наведений приклад демонструє зразок вживання *selbstsüchtig* у постпозиції, що дозволяє виділити цілий ряд людських вад, серед яких перші місця займають пихатість та зарозумілість як вияв себелюбства, й акцентувати на них увагу читача.

На терені міждержавних відносин *eitel, feige* підкреслюють ницість помислів окремих політичних сил:

*"Nicht um Regierungschefs müsse es den USA gehen, sondern um Franzosen und Deutsche, "früher gute Verbündete". Sarkasmus überwiegt in der Kommentierung der franco-deutschen Initiativen in den US-Medien. Feige, eitel, selbstsüchtig, undankbar – derlei zählt zu den mildereren Attributen"* [16: Welt: 12.02.2003].

Особливого значення для функціонування семного комплексу *"eitel, arrogant, feige: пихатий, зарозумілий, боягузливий"* набувають консоціативи. Завдяки їхній появі в публіцистичних текстах відбувається виділення нових відтінків егоїстичної життєвої позиції, спрямованої на себе. Пихатість як невизнання думок і дій оточуючих та себелюбство стають синонімічними з позиції негативних життєвих установок особистості:

*"Das war ein Prozess immer unter dem eitlen oder selbstsüchtigen Gesichtspunkt: Es muss mir Spaß machen"* [16: Welt: 20.07.2002].

Як засвідчує проведений аналіз, враховуючи етимологічні показники, на матеріалі тлумачних словників було виділено 3 семних комплекси. За частотою вживання одним із найбільш розповсюджених у публіцистичних текстах семним комплексом став *"nur an sich selbst denkend, egoistisch, eigensüchtig"*: *"егоїстичний, себелюбний"*, що свідчить про тісний семантичний зв'язок прикметників *selbstsüchtig, egoistisch* та *eigensüchtig*.

Значно менш поширеними виявилися семні комплекси: *"nur auf den eigenen Vorteil bedacht: корисливий"* та *"nur die eigene Person kennende Einstellung: егоцентричний"*. Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує 4-й семний комплекс *"eitel, arrogant, feige: пихатий, зарозумілий, боягузливий"*, визначений суто на текстовому матеріалі завдяки функціонуванню консоціативів, що дозволило зафіксувати досі невраховані семантичні особливості прикметника *selbstsüchtig*.

У перспективі доцільно дослідити епідігматичні характеристики решти прикметників зі значенням *"егоїстичний"* та здійснити зіставний аналіз виділених семних комплексів на матеріалі публіцистичних текстів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Черська Ж. Б. Місце прикметників у мовних картинах світу / Ж. Черська // Мовні і концептуальні картини світу / гол. ред. Чередниченко О. І. – К. : Логос, 2002. – № 7. – С. 518–522.
2. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу : [навч. посіб.] / В. В. Левицький, О. Д. Огуй, С. В. Кійко, Ю. Є. Кійко. – Чернівці : Рута, 2000. – 136 с.
3. Мельник Р. Проблеми виділення семних комплексів до епідігматичних характеристик прикметників в ЛСГ зі значенням *"стараний"* / Мельник Р., Огуй О. // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В. В. – Вип. 267 : Германська філологія. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 20–32.
4. Черська Ж. Б. Епідігматичні характеристики прикметника зі значенням *"егоїстичний"* у німецькій мові / Ж. Б. Черська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: наук. журнал / гол. ред. Коцан І.Я. – Луцьк: РВВ "Вежа" ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – № 4. – Серія "Філологічні науки". – С. 86–90.
5. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / [hrsg. vom Wiss. Rat d. Dudenred. : Dr. Matthias Wermke (Vorsitzender) / Bearb. : Anette Auberle, Angelika Haller-Wolf...]. – 5., überarb. Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 2003. – 1892 S.
6. Göttert K. H. Neues deutsches Wörterbuch. – Köln : Helmut Lingen Verlag, 2007. – 1150 S.
7. Klappenbach R., Steinitz W. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache in 6 B. – Berlin : Akademie-Verlag, 1977–1978. – 16615 S.
8. Langenscheidt. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – Berlin; München; Wien; Zürich; New York: Langenscheidt, 2003. – 1254 S.
9. Paul H. Deutsches Wörterbuch: Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes. – 10., überarb. und erw. Aufl. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – 1243 S.
10. Wahrig. Deutsches Wörterbuch. – Gütersloh; München : Bertelsmann Lexikon Verlag, 2001. – 1451 S.

11. Jones F. The "Chanson de Roland" and Semantic Change // Modern Language Quarterly. – Vol. 23. N. 1. – 1960. – P. 46–53.
12. Welte W. Englische Semantik: ein Lehr- und Arbeitsbuch mit umfassender Biographie / Werner Welte. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1993. – 345 S. (Hamburger englische Linguistik-Praktika; Bd.5).
13. Merkur: Rheinischer Merkur. – 2003 – 2004. – Режим доступу : <http://www.merkur.de>
14. Morgenpost: Berliner Morgenpost. – 2002 – 2005. – Режим доступу : <http://www.morgenpost.de>
15. RZ-Online: Rhein-Zeitung. – 1996 – 2005. – Режим доступу: <http://rhein-zeitung.de>
16. Welt: Die Welt. – 1995 – 2005. – Режим доступу : <http://www.welt.de>
17. Zeit: Die Zeit. – 1998 – 2005. Режим доступу : <http://www.zeit.de>
18. Lexer M. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. Mit den Nachtr. von Ulrich Pretzel. – 38. Aufl., unveränd. Nachdr. – Stuttgart : Hirzel, 1992. – 504 S.
19. Adelung J. Ch. Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart. revid. u bericht. v. Fr. Xaver. – T. 4. – Vierter Theil. Seb.– Z. – Wien, 1808. – 1808 Sp.
20. Campe J.H. Wörterbuch der deutschen Sprache. Veranstalet und herausgegeben von Joachim Heinrich Campe. – Theil 4. S – und T. – Braunschweig, Schulbuchhandlung, 1810. – IV, 940 S.
21. Deutsche Literatur von Lessing bis Kafka [Електронний ресурс] / hrsg. von Mathias Bertram. – Berlin: Directmedia Publishing GmbH, 2002. – mehr als 100. 000 Bildschirmseiten. – (Digitale Bibliothek). – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : PC ab 486; 16 MB RAM; Grafikkarte ab 640 x 480, 256 Farben; MS Windows 95/98/ME/NT/2000 oder XP. – Назва з контейнера.
22. Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm. – Bd.16 = Bd 10, Abt. 1. Seeleben – Sprechen / bearb. von Moriz Heyne im Vereine mit R. Meiszner ... – Fotomechan. – Nachdr. d. Erstausg. 1905 – 1984. – München : Deutscher Taschenbuchverlag, 1984. – S. 479–502.

Матеріал надійшов до редакції 29.05. 2009 р.

**Черская Ж. Б. Эпидигматические характеристики  
прилагательного *selbstsüchtig* в немецком языке.**

*Статья посвящена изучению эпидигматических характеристик лексических единиц. Эпидигматика исследована на примере прилагательного немецкого языка *selbstsüchtig*. В работе учитываются этимологические особенности прилагательного. На основании толковых словарей выделены семные комплексы, проанализирована их частотность в публицистических текстах и проявление семантических особенностей через коассоциации.*

**Cherska Zh. B. Epidigmatic Characteristics of Adjective *selbstsüchtig* in German.**

*The article deals with the investigation of epidigmatic characteristics. Epidigmatics has been studied on the example of the German adjective "selbstsüchtig". Etymological peculiarities have been considered. The seme complexes have been distinguished with the use of the thesauruses. The frequency of the seme complexes has been analyzed in the texts of German newspapers. The semantic features have been defined according to the consociations.*